

носи према оваквим схватањима, сматрајући да она немају потребну критичку масу да би, са становишта међународног права, конституисала основ за међународноправно уређење истраживања. Њихова повезаност је тако уска да се не могу вештачки разграничавати фундаментално и примењено истраживање.

Писац, затим, излаже општа међународна правна правила која се могу применити на научно истраживање мора, а посебну пажњу посвећује условима за научно истраживање мора у оквиру Конвенције о праву мора 1982.

Трећи предмет анализе је пренос поморске технологије. Два су основна технолошка модела искоришћавања биолошких богатстава мора, које писац посматра са правне тачке гледишта, уз указивање на низ конкретних правних решења којима би се могле попунити постојеће празнине у овој материји. Први модел могао би се оквалификовати као традиционални, а други професор Крећа назива новим, технолошким моделом. Овај, пак, полази од искоришћавања биолошких богатстава мора и састоји се у организованом и култивисаном узгоју живих организама – тзв. марикултура. Појам преноса поморске технологије, правилно примећује проф. Крећа, динамичка је делатна страна феномена технологије. На општи начин могао би се оквалификовати као уступање комплетног технолошког ланца, или само његових карика, од стране земаља које поседују технологију, земљама које су лишене те технологије. Централну тачку у овом делу рада представља анализа правила о преносу поморске технологије, коју је аутор подвргао критичкој анализи на један изузетно конструктиван начин. С тим у вези он подвлачи разлику између општих одредаба садржаних у оперативном делу Конвенције и специјалних одредаба које садржи Анекс III Конвенције. Своју студију аутор завршава низом конкретних предлога, како би се пронашла одговарајућа решења за изузетно сложене проблеме које Конвенција о праву мора није решила.

Монографија професора Креће представља изврстан научни рад, писан маниром врсног познаваоца међународног јавног права. Обилује суптилним правним анализама, уз које се даје и фактографија без које је немогуће обрађивати једну деликатну регулативу какву представља ново право мора, посебно када је реч о научном истраживању мора и преносу поморске технологије. Рађена је на основу богате изворне грађе, богате стране и домаће литературе, писана јасним и лепим правничким језиком.

Ово је пионирски рад у овој деликатној материји. Од интереса је за оне земље које не располажу довољним правним знањима о значењима решења уграђених у Конвенцију из 1982. године. Представља значајан ослонац и за нашу земљу, пред којом стоји задатак да изгради регулативу прилагођену Конвенцији чији је потписник.

проф. др Ненад Ђорђевић

C.M. V. Clarkson, UNDERSTANDING CRIMINAL LAW, London, 1989

Главни ауторов циљ је излагање основних појмова кривичног права, а како је *Разумејући кривично право* по свом карактеру универзитетски уџбеник, он је за британску литературу те врсте традиционално подељен на три основна дела, од којих се први односи на кривичну

одговорност, други на главна кривична дела и трећи на функцију права, посебно кривичног права у друштву.

Основа кривичне одговорности енглеског кривичног права садржана је у латинској максими: *Actus non facit reum nisi mens sit rea* (дело не чини човека кривим без да је његова душа такође крива). Кривична одговорност се састоји од два елемента: одређеног забрањеног понашања окривљеног, које се назива *actus reus*, и психичког стања кривиче, које се назива *mens rea*. Оба елемента имају камелеонске особине јер се мењају од једног кривичног дела до другог. Постоји, такође, мишљење да осим та два елемента постоји и трећи којег аутор назива одсуством ваљане одбране или извињења, опредељујући се на крају да је свака таква одбрана у ствари негација или *actus reusa* или *mens ree*, а не нови посебан елемент кривичне одговорности.

Један од основних принципа енглеског кривичног права је да оно не кажњава за деликте мишљења, већ само за делатност која се физички манифестује. У оквирима радње кривичног дела објашњавају се појмови покушаја, завере, подстицања, помагања, саучесништва, саветовања и прибављања.

Покушај је таква радња којом окривљени није проузроковао забрањено дело, већ је само (безуспешно) настојао да га постигне. Аутор наводи да енглеско кривично право усваја тзв. објективно схватање правног аспекта покушаја. Такав приступ наглашава радњу окривљеног која се, без обзира на његове намере, може доказано одредити као довођење у достижну дистанцу у односу на кривично дело, односно свршену радњу кривичног дела.

Завера је сам споразум и не захтева се никакво даље понашање. Разлог је у томе што сарадња неколицине лица, или чак групе, подразумева већу опасност њихових радњи, тако да је онда и друштву, сходно томе, теже да се одбрани од таквог колективног криминала.

Подстицање је радња окривљеног којом он успешно наведе, охрабри или заповеди неком другом да изврши кривично дело. Радња подстицања су речи или друге убеђујуће радње, као што су сугестије, захтеви, обећање награде и сл. На питање зашто би било потребно кажњавати за саме речи, чак и онда када убеђивано лице није извршило кривично дело, одговор је у пожељности спречавања охрабривања других да изврше кривична дела. Како сматра аутор, подстицање може бити посебно опасно ако се састоји од пажљивог планирања и сарадње.

У енглеском праву се сматра да ће свако ко помаже, учествује, саветује или снабдева извршиоца било ког оптуженог кривичног дела, бити одговоран, оптужен, суђен и кажњен исто као и примарни учинилац. То је зато што помагање и охрабривање, како наводи аутор, повећава могућност извршења кривичног дела (понекад смо спремни да се суочимо са сваком врстом ризика ако имамо нечију подршку), тако да као опасна радња такође треба да буде кажњиво. У духу енглеског права није да помагање сматра посебним кривичним делом, већ се кривична одговорност за такве радње сматра секундарном у односу на примарно дело.

Упркос основном правилу да кривична одговорност може постојати само у погледу добровољних радњи (1), постоје случајеви када се та

---

(1) Аутор анализира неке случајеве невољности, као што су рефлексни покрет сполашњег узрока, психичка компулзија, несвест, потрес мозга, хипогликемија, епилепсија.

добровољност законски претпоставља, тј. када се тај појам једноставно растеже. Такви су случајеви када лице поступа, додуше невољно у тренутку радње, али се ипак сматра одговорним ако је његова грешка што се нашао у таквом стању. *Involuntary conduct preceded by fault* највише одговара нашем појму *actiones liberae in causa*, мада не у потпуности. Следећи пример одговорности упркос одсуству вољности су ”статусна кривична дела” (2). Аутор, додуше, полемише с оправданошћу таквог правила, називајући га ”драконским”, али оно ипак постоји и примењује се.

Један од најинтересантнијих делова књиге посвећен је излагању кривице, психичког стања окривљеног. *Mens rea*, како се кривица као елеменат кривичне одговорности дефинише у енглеском кривичном праву, ментални је елеменат који се садржи у дефиницији сваког кривичног дела. Она обухвата такво стање духа окривљеног који је донео одлуку и изабрао да изврши кривично дело. Код *mens rea* постоји степеновање, тако да је на првом месту намера, затим нехат и коначно немар. Нехат (*recklessness*) је прихватање ризика да ће наступити забрањене последице, а немар (*negligence*) непредвиђање могућности наступања забрањених последица, иако је окривљени требало да буде свестан могућих ризика својих радњи. За кривичну одговорност већине кривичних дела довољан је било који степен *mens rea*, али за нека се изричито предвиђа постојање намере учиниоца да изазове забрањене последице.

Ако неко има ваљано извињење за своју радњу не може се сматрати кривим. Извињења су оправдавајуће околности извршења кривичног дела, које окривљеног ослобађају кривице. Пример парцијалног извињења је провокација (од стране оштећеног), ненормалност и интоксикација (окривљеног). У овом последњем примеру аутор се аргументовано залаже за третман пијанства као истинитог парцијалног извињења, јер је окривљени очигледно мање одговоран и заслужује мању казну за сва кривична дела.

Узрочност се у енглеском кривичном праву посматра кроз два основна критеријума. Наиме, сматра се да је радња проузроковала недозвољену последицу ако је фактички проузроковала такву последицу и ако је то проузроковање било на довољан начин њен директан узрок. Последња околност у конструкцији кривичне одговорности енглеског кривичног права је недозвољена последица (*forbidden harm*). Њена природа варира од дела до дела, али је основни принцип да се људима може судити за кривично дело само на основу крајњег резултата њиховог понашања, а не врсте предузетих радњи или настојања. Како постоји категоризација последица, будући да су неке теже од других, њихов степен је интегрална компонента у структури нивоа кривичне одговорности и кажњавања.

Други део рада посвећен је главним кривичним делима којих у Енглеској има преко 7200 предвиђених у разним законима, пошто кодификације у тој области нема. Прво се излажу кривична дела против личности (несексуалног карактера), као што су разне врсте повреда, напада, претњи нападом и сл. Аутор посебно наглашава постојање готово опште сагласности да та група кривичних дела захтева потпуну

(2) На пример, кривично је одговоран члан терористичке организације ИРА који је то постао и пре но што је донет закон који криминализује и саму припадност тој организацији.

реконструкцију због неконзистентности између њихове тежине и предвиђених казни. Од сексуалних деликата аутор анализира неморални напад (*indecent assault*), анални сношај (*buggery*), силовање (*rape*). Наводећи разлике међу њима, које се посебно огледају у кажњивости (наиме, за силовање се може изрећи казна доживотног затвора, а за неморални напад максимум од 2 године), аутор такође сматра да постоје неусаглашености.

Аутор, даље, излаже убиства која обухватају оно што бисмо ми назвали умишљајним убиством (*murder*) и нехатним убиством (*manslaughter*). Они имају исти *actus reus*, радњу која се састоји у недозвољеном убијању жртве. Оно што их разликује је ниво кривице па је *mens rea* за *murder* "злонамеран предумишљај", а за *manslaughter* сваки други нижи степен кривице. За *murder* се изриче само једна врста казне, а то је од 1965. године доживотни затвор, али пошто се у пракси разликују разне врсте намерних убистава, судије могу, доносећи такву одлуку, да препоруче минимални период обавезог трајања затвора после којег осуђени може да буде и пуштен. *Manslaughter* се дели на добровољно и недобровољно убиство, па и казна варира у зависности од тога.

Следећи одељак посвећен је имовинским кривичним делима који ма се штити приватна имовина. Политичке и економске структуре енглеског друштва у великој се мери заснивају на концепту приватне својине. Стога се власништво и поседовање охрабрују, штите и сматрају, како наводи аутор, готово као "продужење личности". Излажу се бића кривичних дела крађе, провале, разбојништва и продаје украдене робе. Ауторова критика усмерена је на, по њему, суштински недостатак целовите концесије имовинских кривичних дела, а то је чињеница да је вредност угрожене или отуђене имовине безначајна са законске тачке гледишта, па је исто дело крађа конзерве пасуља и крађа 10 милиона фунти.

Трећи део посвећен је улози права у друштву уопште, с посебним освртом на функцију кривичног права. Како свака правна област има за задатак постигање контроле у друштву, специфична кривичноправна област била би, по аутору, идентификовање понашања која се могу окарактерисати као кривична дела, уз покушај да се њихово догађање редукује, одређивање које друштвене вредности треба да буду од њих заштићене и ко и колико треба да буде кажњен. Аутор се, на крају, критички осврће на чињеницу да кривично право заправо заступа интересе најмоћнијих друштвених слојева, као израз снаге друштвене елите која има за циљ очување садашње друштвене, економске и класне структуре.

др Зорица Мршевић

ЈУГОСЛОВЕНСКА РЕВИЈА ЗА КРИМИНОЛОГИЈУ И КРИВИЧНО ПРАВО, 1990, бр. 3

Часопис који издају Савез удружења за кривично право и криминологију Југославије и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, доноси на преко 200 страна у свом трећем броју, за 1990. годину, углавном прилоге са XXVIII редовног годишњег саветовања Савеза удружења за кривично право и криминологију, одржаног у Дубровнику од 18. до 20. октобра 1990. Излагања су распоређена у три